

BARÁTH MAGDOLNA–FEITL ISTVÁN

KÉT ÖSSZEFOGLALÓ A MAGYAR–SZOVJET JÓVÁTÉTELI TÁRGYALÁSOKRÓL

(1945)

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. június 15-én írta alá a hazai nemzetgazdaság szempontjából katasztrofális feltételeket tartalmazó magyar–szovjet jóvátételi szerződést. A szakértők szerint a magyar nemzetgazdaság ekkor legfeljebb 5 százalékos jövedelemkivonási terhet viselhetett volna el — s azt is csak az ország teljesítőképessége helyreállítása után —, a szerződésben vállalt kötelezettségek ugyanakkor a nemzeti jövedelem 19 százalékát, a fegyverszüneti szerződésből adódó összes teher a nemzeti jövedelem 27 százalékát tette ki. A terheket súlyosbította az a tény is, hogy a jóvátételi egyezmény kidolgozása során a jóvátételi árukat az 1938-as világgpiaci árakon számolták el. Miért írta alá mégis a kormány ezt az eleve teljesíthetetlen szerződést? A magyar tárgyalóküldöttség kiszolgáltatott helyzetben ült tárgyalóasztalhoz, hiszen a magyar gazdaság szinte teljes egészében szovjet irányítás alatt állt, a szerződés alá nem írása ezt a helyzetet tartósíthatta, ami a gyárak további leszerelését, a szovjet célokra történő termelés konzerválását jelentette volna. Az is tény azonban, hogy a magyar fél nem volt felkészülve az ártárgyalásokra, a tényleges 1938-as világgpiaci árakról nem volt megalapozott dokumentációja, s ennek valódi súlyával nem volt tisztában egyetlen szakértő és magyar politikus sem.¹ Másrészt a szovjet kormány jóindulatát feltételezve, valójában félreismerte tárgyalópartnere magatartását.

¹ Hogy a magyar fél mennyire nem volt felkészülve az ártárgyalásokra azt jelzi, hogy az Iparügyi Minisztérium csak 1947-ben hozta létre az ún. Jóvátételi Értékelő Bizottságot, amely Kardos Kálmán műegyetemi tanár és valamennyi érdekelt hivatal bevonásával 1947. november 30-ára készítette el az első alapos jelentést az 1938-as világgpiaci és a jóvátételi egyezményben megállapított árak eltéréséről. A bizottság a jóvátételben szereplő 160 áru 50 százaléknak 1938-as világgpiaci árát rekonstruálta, ami azonban a jóvátételi volumen 85 százalékát tette ki. Megállapítást nyert, hogy a jóvátételi szerződésben megállapított áraknál a tényleges árak 1,86-szor magasabbak voltak (pl. az áramfejlesztő telepeknél ötször magasabbak). Ez összességében 123.130.000 dollár többletfizetést jelentett Magyarországra rovására. Az 1946/47-es világgpiaci árakkal való összehasonlításnál a szorzószám már 2,88; ezzel számolva a magyar kormány vesztesége, ill. jóvátételi túlfizetése már 283.387.000 dollár.

A szovjet fél jóvátételi elképzeléseiről világosabb képet alkothatunk „A Szovjetunió jóvátételi programjának alapvető vonásai” címet viselő feljegyzésből, amelyet Majszkij² külügyi népbiztoshelyettes vezetése alatt a Szovjetuniónak okozott háborús károk nagyságának felmérésére és a jóvátétellel összefüggő kérdések kidolgozására létrejött különbizottság dolgozott ki. A bizottság munkájáról Majszkij 1944. június 28-án kelt levelében tájékoztatta Molotovot, s egyidejűleg elküldte számára az említett feljegyzést is.³ A bizottság egyike volt azoknak, amelyeket az SZK(b)P Politikai Bizottsága Lozovszkij⁴ külügyi népbiztoshelyettes javaslata alapján 1942. január 28-ai döntésével hozott létre, s amelyek már a háború utáni berendezkedés terveit dolgozták ki a szovjet vezetés számára.⁵

Az említett feljegyzés készítői a szovjet jóvátételi elképzelések megfogalmazásakor a hangsúlyt ugyan Németország gazdasági ellehetetlenítésére helyezték, s nagyobbrészt a német jóvátétel problémáival foglalkoztak, az anyag azonban tartalmaz néhány említésre méltó elgondolást Németország szövetségeseire vonatkozóan is.

Majszkij — és a bizottság — szerint a jóvátételt Németországnak és szövetségeseinek két formában: jóvátételi objektumok elszállításával és évenkénti áruszállításokkal kell teljesíteni. Eközben Majszkij minőségileg és mennyiségileg is különbséget tett Németország és a csatlós államok között, az utóbbiak esetében az évenkénti áruszállításokra helyezve a hangsúlyt, ami persze nem zárta ki a különböző javak elkobzását sem.

Majszkij a Szovjetunió végleges követelését maximum 75 milliárd dollárban határozta meg. Ezt azzal a véleményével támasztotta alá, miszerint a károk összegének megállapításánál alapvetően két feltételnek kell megfelelni: egyrészt a reálisan lehetséges összeg határán belül kell maradni úgy, hogy azért ez az ellenséges országok részéről maximális erőfeszítést igényeljen; másrészt biztosítsa a Szovjetunió elsőbbségét, de az összeg a szövetségesek részéről ne képezhesse vita tárgyát. Azt ugyanis Majszkij jól látta, hogy a szövetségesek részéről jelentkezni fog olyan törekvés, hogy elszabotálják a szovjet követeléseket és hosszadalmas statisztikai-gazdasági vitákat folytatssanak.

2 I. M. Majszkij (1884–1975) szovjet akadémikus, politikus. 1943 és 1946 között a Szovjetunió külügyi népbiztosának helyettese.

3 A levelet és a feljegyzést lásd Arhiv Vnyesnyej Politiiki Rosszijszkoiy Federácii (a továbbiakban AVP), f. 017. op. 2. papka 1. gy. 1.

4 Sz. A. Lozovszkij (1878–1952) 1939 és 1946 között a Szovjetunió külügyi népbiztosának helyettese.

5 Lozovszkij javaslata és az SZK(b)P határozata megjelent az Isztocsnyik c. folyóirat 1995/4. számában.

A dokumentum Magyarország esetében Finnország példáját alapul véve a következőképpen képzelte el a jóvátétel teljesítését: Magyarország 10 éven keresztül évi 200 millió dollár értékű árut szállított volna, ami végső összegében 2 milliárd dollárt tett volna ki, ezen felül terhelte volna bizonyos jóvátételi objektumok elkobzása is. Majszkij a csatlós államok részéről ilyen módon teljesítendő jóvátétel teljes összegét 12 milliárdban határozta meg.⁶ Mivel véleménye szerint sem Németországnak, sem szövetségeseinek háború előtti készletei nem fedezik a Szovjetunióknak okozott károkat, egyetlen megoldás kínálkozik: „elvenni Németországtól és szövetségeseitől mindazt, amit csak el lehet venni”. Bár ezen végkövetkeztetés sajnálatosan gyakorlattá vált a magyar jóvátételt illetően is, a magyar jóvátétel összegének 300 millió dollárban történő végleges megállapítása Majszkij elgondolásánál lényegesen kedvezőbb, még akkor is, ha tudjuk, hogy a Magyarország által ténylegesen teljesített összeg ennek többszöröse volt.

*

A magyar jóvátételi kötelezettségekkel is foglalkozó fegyverszüneti egyezmény tervezetét a magyar fegyverszüneti delegáció 1945. január 18-án vette át. A fegyverszüneti bizottság munkájáról szóló, a Minisztertanács 1945. február 1-jei jegyzőkönyvéhez csatolt beszámoló szerint a bizottság az ország súlyos gazdasági helyzetére való tekintettel már ekkor kérte a kártérítési összeg időtartamának 6 évről 10 évre való meghosszabbítását és a fizetés megkezdése időpontjának 1946. január 1-re való elhalasztását. Ehhez a szövetséges hatalmak képviselői nem járultak hozzá.⁷

Miklós Béla miniszterelnök a Minisztertanács 1945. február 9-i ülésén bejelentette, hogy Vorosilov marsallnál járt, aki közölte vele, öt napon belül egy tervet kérnek arra vonatkozóan, hogy a jóvátételt milyen eszközökkel és hogyan kívánja Magyarország megvalósítani. Vásáry István és Nagy Imre miniszterek szerint ad-

6 Németország szövetségeseitől — Olaszországtól, Magyarországtól, Romániától és Finnországtól — összesen 2 milliárd dollár értékű vagyoneklobzással számolt. A fennmaradó 10 milliárd dollárt évenként áruszállítások adták volna. 10 éves időtartam alatt az egyes államoknak az alábbi jóvátételi áruszállítást kellett volna teljesíteni Majszkij elképzelése szerint: Finnország 100 millió dollár, Magyarország 200 millió dollár, Románia 400 millió dollár, Olaszország 300 millió dollár, ami évente 1 milliárd dollárt jelentett volna a szovjet népgazdaság számára. (L. Majszkij feljegyzését AVP f. f. 017. op. 2. papka 1. gy. 1.)

7 A beszámolót l. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsai jegyzőkönyvei. 1944. december 23.–1945. november 15. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1997. Szerk.: Szücs László. A. kötet, 157–162. p.

dig, amíg nem tisztázott, hogy Magyarország mivel rendelkezik és mire tart igényt a szovjet hadvezetőség, addig nem lehet megmondani, hogy jóvátétel fejében mit lehet adni. Vásáry felvetette, hogy az első évre könnyítést kellene kérni. Miklós Béla a konkrét terv összeállíthatósága végett kérte a négy szakminisztert, hogy üljenek össze és az elmúlt évek export forgalmát tekintetbe véve próbálják összeállítani a tervet.⁸

A magyar kormány hamarosan értesítést kapott a SZEB-től, hogy meg kívánják kezdeni a magyar jóvátételről szóló tárgyalásokat és tegye meg ajánlatát az 1945. évi szállításokra vonatkozóan, amit a magyar kormány 1945. február 15-én meg is tett. Már ebben az első ajánlatban kérte ugyanakkor, hogy az 1945. évi 50 millió dollár összeget 25 millió dollárra csökkentse a szovjet kormány úgy, hogy a 25 millió dollár hátralék teljesítését a következő évekre engedélyezzék.⁹ Vorosilov és Puskin 1945. február 18-ai táviratukban, a SZEB által összegyűjtött anyagokat elemezve, arra a következtetésre jutottak, hogy Magyarország 1945-ben nem lesz képes jelentős mennyiségű mezőgazdasági termék, nyersanyag és iparcikkek szállítására, ezért azt javasolták, hogy az 1945. évi jóvátétel terhére szereljék le és szállítsák el azokat az ipari berendezéseket, amelyek nélkül Magyarország elboldogul.¹⁰ Ezt figyelembe véve, a szovjet fél a magyar kormány ajánlatát nem fogadta el, s február 20-án átnyújtotta a saját javaslatait tartalmazó jegyzéket. A magyar kormány az időhúzás taktikáját választotta: csak 1945. március 12-én válaszolt a szovjet javaslatra, továbbá sem a jóvátétellel foglalkozó magyar szervezet létrehozását, sem a tárgyalások folytatását nem szorgalmazta, így mindkettő szovjet kezdeményezésre jött létre, az előbbi március 22-én, az utóbbi április 21-én. Az 1945. április 21-ével megindult és a szovjet fél által diktált gyorsított ütemben lefolytatott tárgyalási folyamatról kapunk pontos áttekintést Pokorny Hermann altábornagy által készített és itt közzétett jelentéséből.

Pokorny Hermann (1882–1960) első ízben 1921-ben nyugdíjazták ezredesi rangban. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány orosz nyelvtudására való tekintettel Vörös János javaslatára 1945. február 5-ei ülésén altábornagyi rangban kinevezte az összekötő törzs, majd röviddel ezt követően a Külügyminisztérium Fegyverszüneti Osztály élére. Előléptetése 1945. szeptember 17-én került a minisztertanács elé,

8 Dálnoki Miklós Béla kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. i. m. A. kötet 191–192. p.

9 A magyar kormány jóvátételi ajánlatát közli *Szücs László* a *Külpolitika* 1996. 2. számában: A szovjet–magyar jóvátételi egyezmény. 93–119. p.

10 Lavrov, a 3. európai osztály vezetőjének feljegyzése Dekanozov számára d.n. Arhiv Vnyesnyej Politiki (AVP) f. 77 op. 25 papka 114 gy. 23)

de csak október 13-án hagyták jóvá. 1945. november 1-jén munkája elismeréséül vezérezredessé léptették elő, ezt követően nyugdíjazták.

Pokorny Hermann jelentése jól érzékelteti a magyar fél kiszolgáltatottságát a tárgyalási folyamatban, ugyanakkor a valóságosnál kedvezőbb képet fest a kormány és a tárgyalóküldöttség törekvéseiről a nemzeti érdekek képviselésében. A magyar ipar felszámolását jelentő szovjet igényekkel szembeni — részben sikeres — ellenállási kísérletek méltánylása mellett rá kell mutatnunk arra, hogy a kormány nem tett kísérletet az 1938-as világgpiaci árakon való értékmegállapítás megakadályozására. A minisztertanács 1945. május 23-ai ülésén az ezzel kapcsolatos vitában csak Vásáry István pénzügyminiszter és Valentiny Ágoston igazságügyminiszter állt ki a számunkra jóval kedvezőbb megoldás mellett, ezzel szemben mind Oltványi Imre bankelnök, mind Nagy Imre, Gyöngyösi János és Takács Ferenc miniszterek a kapitulációs magatartás mellett foglaltak állást. A szovjet érdekeknek megfelelő határozati javaslatot Gerő Ernő terjesztette a testület elé, amely szerint a kormány az 1938-as világgpiaci árelvet elfogadja, tekintettel arra,

„1) hogy Sztahurszkij¹¹ határozottan kijelentette, hogy a 38-as világgpiaci ár a mérvadó,

2) hogy a részletes tárgyalás alatt több ízben kijelentették, hogy a 38-as világgpiaci árártól el nem térhetnek,

3) hogy a finn, román viszonylatban ugyancsak a 38-as világgpiaci árakat alkalmazták és

4) hogy a részletes tárgyalás alatt az oroszok engedékenységet és jóindulatot tanúsítottak és a visszautasítás a jó viszonyt csak rontaná...”¹²

Végül is a magyar fél az egyre erősödő szovjet nyomásra úgy írta alá a jóvátételi egyezményt, hogy nem kapott tárgyalópartnerétől választ azokra a kérésekre, amelyek a leszerelt gyárak és elszállított anyagok jóvátételi szállításokba való beszámítására vonatkoztak. Ezt az sem menti teljes mértékben, hogy az aláírással egy időben Dálnoki Miklós Béla a kérést megisméllő emlékeztetőt juttatott el Vorosilov marsallnak.

Hasonlóan túlzottan derülátó Forbáth Róbert¹³ jelentése Rákosi Mátyásnak, amely ugyan elismeri, hogy a jóvátétel a vas- és fémipar kapacitásának 80%-át

11 Sztahurszkij, Mihail Mihajlovics altábornagy 1945 júliusáig a magyarországi SZEB elnökének helyettese volt.

12 Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyve, i. m. 465. p.

13 Forbáth Róbert vegyészmérnök a háború előtt a Szociáldemokrata Pártnak volt tagja, ebben az időszakban azonban már kommunistaként töltötte be az Iparügyi Minisztérium tanácsosi, illetve főosztályvezetői tisztségét.

igénybe veszi, a veszteség szerinte két-három év alatt teljesen kiküszöbölhető. Forbáth jelentéséből még az is kitűnik, hogy a tárgyaló delegációk vezetői az 1938-as világpiaci árak elfogadásáért nem tudták a felelősséget vállalni, és a fent említett minisztertanácsi döntésre az ő kérésükre került sor. Forbáth világossá tette Rákosi számára azt is, hogy a vállalt kötelezettségek teljesítése lehetetlen.¹⁴ Ennek nincsenek meg a feltételei a nemzetgazdaság teljesítményeiben, tartalékaiban, de hiányoznak azok a szervezeti, technikai feltételek is, amelyek révén a lehetetlen megvalósítása megkísérelhető lehet. Forbáth jelentése minden bizonnyal közrejátszott abban, hogy az MKP vezető politikusai nem gördítettek akadályt a jóvátételi szállítások elhalasztását, további engedmény kieszközölését célzó, a nemzeti érdekeknek határozottabban hangot adó kormányzati magatartás elé.

Dokumentumok

1.

1945. június 17.

Pokorny Hermann jelentése a szovjet–magyar jóvátételi tárgyalásokról

Magyar Külügyminisztérium
Fegyverszüneti Bizottság

Negyedik tájékoztató összefoglalás
A szovjet–magyar jóvátételi tárgyalások

Május folyamán a fegyverszüneti egyezmény 12-ik cikkelye szerint teljesítendő jóvátételnek kérdése döntő stádiumba lépett. Az egyezmény egyéb kérdései a jóvátétellel szemben teljesen háttérbe szorultak, úgy hogy ebben a tájékoztató összefoglalásban csak a jóvátételi kérdés történetével foglalkozom.

A fegyverszüneti egyezmény 12-ik cikkelye és azt kiegészítő D. függeléke a következőképpen szól:

14 A jóvátételi egyezmény terheiről l. *Szűcs László*: A szovjet-magyar jóvátételi egyezmény. i. m. 102–104. p.

„Azokat a károkat, melyeket Magyarország a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott hadműveleteivel és ez országok területeinek megszállásával, Magyarország megtéríti a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Emellett tekintetbe véve, hogy Magyarország nemcsak megszüntette a háborút az Egyesült Nemzetek ellen, hanem hadat is üzent Németországnak, a felek abban állapodtak meg, hogy Magyarország az okozott károkat nem teljes egészében, hanem csak részben téríti meg. Ez a kártérítés 300 millió amerikai dollárban állapíttatik meg, melyet 6 év folyamán törleszt le áruban (gépekben, folyami hajókban, gabonában, jószágban stb.). A kártérítés összegéből 200 millió amerikai dollár a Szovjetuniót illeti meg, a Csehszlovákiának és Jugoszláviának járó kártérítés összege pedig 100 millió amerikai dollár.

D. függelék a 12-ik cikkelyhez

Azoknak az áruknak részletes jegyzékét és az árunemek megnevezését, melyeket Magyarország a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának az egyezmény 12-ik cikkelye értelmében fog szállítani, valamint a szállítások megállapított időpontját évek szerint, az érdekelt kormányok külön egyezményei fogják meghatározni. Ezeket a szállításokat az 1938-ban érvényes árak alapján fogják teljesíteni, felémelve az ipari berendezések árát 15%-kal, a többi árukét pedig 10%-kal.

Az egyezmény 12-ik cikkelyében megjelölt kártérítés kifizetésének elszámolási alapját az amerikai dollárnak az egyezmény aláírása napján érvényes aranyparitása képezi, vagyis egy uncia arany értéke: 35 dollár.”

A magyar kormány 1945. február 15-én a fentiek szerint előírt jóvátétel teljesítése érdekében az 1945. évi részletre előterjesztette javaslatát a SZEB-nek.¹⁵ Abban 68.400.000 P értékű mezőgazdasági cikket és 102.600.000 P értékű iparcikket (tehát összesen 171.000.000 P értéket) ajánlott fel. Ezt az összeget a magyar kormány 50 millió dollárral egyenlőnek, a dollárt pedig 3,42-vel számította. Részletes indoklás alapján a magyar kormány egyben az 1945. évi szállítások dollárösszegének 24 millió dollárra való leszállítását kérte, valamint a megmaradt 25 millió dollárnak a következő évekre való elosztását.

Február 20-án Vorosilov marsall ezt az ajánlatot visszautasította, és a Szovjetunió részéről egy előzetes jegyzékét adott át azokról az árukról, melyek az első évben, valamint a következő 5 évben Magyarországról elszállítandók lennének a Szovjetunióba.¹⁶

15 A dokumentumot Szücs László adta közre. *Külpolitika* 1996. 2. sz. L. 9. sz. jegyz.

16 A Szovjetunió előzetes jegyzékét l. a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság iratanyagában. Magyar Országos Levéltár (= MOL) XIX-A-58. (Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság iratai) I/3-c

A magyar kormány erre a jegyzékre március 12-én válaszolt. Abban a válaszban egyes tételek megváltoztatását vagy csökkentését kérte a kormány, valamint annak a nézetének adott kifejezést, hogy a jegyzékben felsorolt tételek értéke a jóvátételi összeget jóval túl fogja haladni. A kormány a továbbiakban a SZEB-et az ipartelepek kapacitására, a szállítási nehézségekre, a gyártáshoz szükséges behozatalra figyelmeztette, és a SZEB megértését, valamint támogatását kérte.

A kártérítési kérdésben ezután szünet állt be, amíg március 21-én Zorin v[ezér]őrnagy, a SZEB kártérítési osztályának vezetője felkért engem, hogy a magyar kormányon belül egy, az övéhez hasonló kártérítési osztályt állítsak össze. Ezen belül külön csoportok legyenek a gyárberendezések, vasútfelszerelések, hajók, fémek és mezőgazdasági áruk számára. A magyar kártérítési osztály meg lett szervezve,¹⁷ de a tárgyalásokra való meghívás egyelőre elmaradt.

Csak a magyar kormány Budapestre való megérkezése után, április 19-én Zorin v[ezér]őrnagy magához kéretett, és bejelentette, hogy április 21-én a jóvátételi kérdések megbeszélése megkezdődik. Zorin v[ezér]őrnagy egyben közölte velem, hogy az egyes tételek a következő sorrendben kerülnek tárgyalás alá: 1. Fémek, 2. Gépek, 3. Hajók, 4. Mezőgazdasági cikkek.

Az április 21-én kezdődő tárgyalásokat szovjet részről Rjabcsenko ezredes vezette a közben Moszkvába távozott Zorin v[ezér]őrnagy helyett. Az egyes szakcsoportok tárgyalásain a pénzügy, kereskedelmi és gazdasági szakértőkkel együtt csak esetenként vettem részt. (IV. 21., 24., 27., 30.), hogy azok haladásáról személyesen meggyőződjem. A szovjet–magyar tárgyalásoknál felmerülő problémák megvitatására gazdasági értekezletet hívtam össze, melyeknél a Küm., Ip. M., Földm., Kerm., Közell. M.¹⁸ és Nemzeti Bank voltak képviselve.

Az április 30-ai tárgyalásnál jóvátétel kérdésében egy új szempont merült fel, mely nagy aggodalmat okozott. A hajók árának megbeszélésénél t. i. Rjabcsenko ezredes kijelentette, hogy az általunk kikalkulált és bemondott árak általában elfogadhatatlanul magasak, és minden árunál csak az 1938-as világgpiaci ár lehet mérvadó dollárban.

17 A Kártérítési Ügyosztály felállításáról a Külügyminisztérium 1945. március 22-én értesítette a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot. Az ügyosztályt a Külügyminisztériumon belül alakították meg Pokorny Hermann altábornagy vezetésével a Külügyminisztérium, az Iparügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium, a Közellátásügyi Minisztérium, valamint a Nemzeti Bank képviselőiből. (MOL XIX-J-1-j (Külügyminisztérium. Központilag kezelt iratok. TÜK iratok) SZU TÜK 29. d. IV-536/1. t.)

18 Külügyminisztérium, Iparügyi Minisztérium, Földművelésügyi Minisztérium, Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium, Közellátásügyi Minisztérium.

A Minisztertanács, valamint a tárcaközi gazdasági értekezletek behatóan foglalkoztak ezzel az új problémával, és annak eredményeképpen a magyar kormány álláspontját egy szóbeli jegyzékben rögzítette, mely szerint: először a fegyverszüneti egyezmény ilyen feltételről nem tesz említést, másodszor nagy részben olyan árukról van szó, melyekre nézve világszerte ár nem létezett, és harmadszor, ezáltal az államháztartás fenti értelemben való megterhelése beláthatatlan következményekkel járhat.¹⁹

Ezt az álláspontot a miniszterelnök úr május 5-én Sztahurszkij altábornagy és Puskin követnél megtartott megbeszélésnél képviselte, melynél a külügyminiszter és a gazdasági tárcák miniszterei is jelen voltak.²⁰ A miniszterelnök úr ez alkalommal a hadiszákmányként leszerelés alatt álló és részben már elszállított gyárberendezések kérdését is szóba hozta, és kérte a leszerelések beszüntetését vagy legalább a már elszállított gyárberendezések árának a kártérítési összegbe való beszámítását.

A május 8-ai szovjet–magyar kártérítési tárgyalásnál bejelentettem a miniszterelnök úr május 5-ei intervencióját. Szovjet részről elhangzott panaszra, hogy a tárgyalások lassan haladnak, felhívtam a szovjet bizottság figyelmét a nagy nehézségekre, amelyekkel a magyar kártérítési közegeknek kell megküzdeni. (Közlekedési és összeköttetési nehézségek, biztonság hiánya a gépkocsikra, kerékpárokra és személyekre nézve, egyes üzemek megközelíthetatlensége azok szovjet őrsege miatt, gyártási nehézségek a különféle anyagok hiánya miatt, melyeket külföldről kell behozni.)

A szovjet kártérítési osztály ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy nincsen semmi köze a nehézségekhez; azok elhárítására forduljunk a SZEB-hez.

Zorin v[ezér]őrnagy Moszkvából való visszatérésevel új fordulat állott be a jóvátétel kérdésében.

Sztahurszkij altábornagy május 14-én a miniszterelnök úrnak egy új jegyzéket adott át a 6 éven belül teljesítendő jóvátételi szállításokról, melyhez egy egyez-

19 A magyar kormány említett szóbeli jegyzékét l. a Minisztertanács 1945. május 4-ei ülése jegyzőkönyvéhez csatolva. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Időiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsai jegyzőkönyvei. i. m. 409–414. p.

20 Az 1945. május 5-ei megbeszélésen a SZEB részéről Sztahurszkij altábornagy, Puskin követ, Grigorjev követségi tanácsos, a magyar kormány részéről Miklós Béla miniszterelnök, Gyöngyösi János külügyminiszter, dr. Vásáry István pénzügyminiszter, Gábor József kereskedelmi miniszter, Nagy Imre földművelésügyi miniszter, Pokorny Hermann altábornagy és az Iparügyi Minisztérium képviselőjében Szele Mihály tanácsos voltak jelen. Az ülésről készült feljegyzést l. MOL XIX-A-1-j (Miniszterelnökség. Általános iratok) 2256/1945.

ménytervezet volt csatolva.²¹ Egyben felszólította a magyar kormányt, hogy választ az elvi kérdésekben május 18-án 10 órakor adja meg. Abban a jegyzékben lényeges eltérések mutatkoztak a február 20-án átadott jegyzékkel szemben, különösen ami a szállítandó gyári berendezésekre vonatkozik.

A május 18-án átnyújtott válaszjegyzékben a magyar kormány elvi kérdésekben a következőképpen foglalt állást: Először ismételtlen kérte, hogy a gyárak leszerelését szüntessék be, és a már vissza nem szállítható berendezéseket a jóvátételi összegbe tudják be. Másodsor hivatkozás Vorosilov marsall február 20-ai kijelentésére, hogy a jóvátételi szállítások által Magyarország ipara nem válik életképtelenné, ezzel szemben a most átnyújtott lista bizonyos iparágakat teljesen megbénít. Harmadszor: a szovjet, jugoszláv és csehszlovák kérések összehangolása. Negyedszer ismételtlen kéri, hogy az 1938-as világgiazi árakból bizonyos tételknél tekintsenek el. Ötödször: figyelmeztetés, hogy egyes gyárberendezések elszállítása az ott gyártandó jóvátételi szállításokat meghiúsítaná. Hatodsor támogatást kér, hogy a jóvátételi tárgyalások számára szükséges külföldi behozatalt lehetővé tegye. Hetedszer: az elkövetkezendő jóvátételi tárgyalásoknál közös jegyzőkönyvek felkertetését kéri, és nyolcadszor a jóvátételi szállításokra vonatkozó érdemi választokat kilátásba helyezi.²²

Sztahurszkij altábornagy és Zorin v[ezér]őrnagy május 18-án ezt a szóbeli jegyzéket átvették, anélkül, hogy arra érdemben válaszoltak vagy választ kilátásba helyeztek volna. Zorin v[ezér]őrnagy válasza csak annyiban állott, hogy a jóvátételi tárgyalások az új jegyzék alapján immár 19-én meg is kezdődnek. Még aznap át kellett adni a kormány teljhatalmú megbízásával ellátott tárgyaló csoportvezetőknak jegyzékét. E tárgyalásokkal a következő szakértők lettek megbízva:

I. csoport (gépi felszerelések, készletből és új gyári termelvények): Forbáth Róbert min[iszteri] tanácsos, az Ip[arügyi] Minisztériumból,

II. csoport (vasútfelszerelés): Rostássy István min[iszteri] tanácsos, a Keresk[edelem és Közlekedésügyi] Minisztériumból,

III. csoport (hajók): Tóth Béla műszaki tan[ácsos], az Iparügyi Minisztériumból,

21 A dokumentumot I. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyve. i. m. 446–459. p.

22 Az 1945. május 14-ei megbeszélésről készült feljegyzést és a magyar kormány május 18-ai szóbeli jegyzékét I. MOL XIX-J-1-j SZU TÜK 29. d. IV-536/1. t. A magyar kormány válasza megjelent: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyve. i. m. 460–463. p.

IV. csoport (fémek): Szele Mihály min[iszteri] tan[ácsos] az Iparügyi Minisztériumból,

V. csoport (búza, magvak); VI. [csoport] (állatállomány); VII. [csoport] (különféle): Ujházi László min[iszteri] titkár a Földm[űvelésügyi] Minisztériumból.²³

Május 19-én Zorin v[ezér]őrnagy rövid bevezetése után az egyes csoportok külön-külön kezdték meg tárgyalásaikat. Ezalatt a Nemzeti Bank (dr. Kárász) és a Ker[ereskedelem és Közlekedésügyi] Minisztérium (Szilágyi) képviselőivel még egyszer Zorin v[ezér]őrnagyhoz fordultam az árkérdés ügyében, rámutatva ennek a kérdésnek óriási jelentőségére Magyarország számára. Zorin v[ezér]őrnagy azt felelte, hogy ennek következményeivel teljesen tisztában van, de lehetetlen, hogy attól az alapról eltérjenek, mert az Romániára és Finnországra nézve is alkalmazva lett. Egyben Zorin v[ezér]őrnagy az árkérdésben még egy további súlyosbítást is közölt velünk, amennyiben az árakba a szállítás a gyár, illetve termelőtől, valamint a csomagolás sem számítható be, ugyanakkor a kockázat a szállítás alatt is (a gyártól egészen a rendeltetés helyéig) szintén a magyar kormányt terheli.

A pünkösdi ünnepek után a tárgyalások 22-étől naponként folytatódtak. 23-án este Zorin v[ezér]őrnagy az öt csoportvezetővel együtt magához kéretett. Ez alkalommal kijelentette, hogy a csoportvezetők arra a téves álláspontra helyezkednek, hogy kereskedelmi tárgyalásokról van szó, Magyarországnak jóvátételt kell fizetnie, és ilyen esetben egész más elvek uralkodnak, mint a kereskedelmi életben: Magyarországnak azt kell szállítani, amit a Szovjetunió tőle igényel, és pedig azokon az árakon, melyek akkor a világpiacon uralkodtak, tehát tekintet nélkül az akkor a belső piacon kialakult árakra.

Annak az érdekében, hogy a magyar kormány ezeket a súlyos terheket a lehetőség szerint csökkentse, melyeket a jóvátétel fenti elvek szerinti elszámolásával vállalnia kellett, a Külügyminisztérium még a következő szóbeli jegyzékkel fordult a SZEB-hez:

Május 26-án benyújtotta annak a 43 vállalatnak a jegyzékét, amelyek részbeni vagy teljes leszerelése már megtörtént vagy még folyamatban volt, és melyek a jóvátételi listán nem szerepeltek. A magyar kormány kérte a berendezések visszaadását vagy legalább a jóvátételi összegbe való beszámítását.²⁴

Ugyanezt kérte a magyar kormány a 26-án a SZEB-hez beküldött szóbeli jegyzékben a Tungstam gyárra nézve is. (Értéke 12 millió amerikai dollár.)

23 A szakértőknek adott meghatalmazást l. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 459–460. p.

24 A Magyar Külügyminisztérium 116/F. B. sz. jegyzéke. L. MOL XIX-J-1-j SZ TÜK 31. d. IV-536/5. t.

Május 28-án a magyar kormány a SZEB-nek beküldte 37 üzemnek jegyzékét, melyekből nyersanyagokat és árukészleteket szállítottak el, és kérte azok visszaadását vagy legalább a jóvátételbe való beszámítását.²⁵

A jóvátételi szállítások gyártásának biztosítása érdekében május 28-ára a cseh-szlovák misszió vezetőjét (Křmno Dalibort) értekezletre hívtam meg. Ez alkalommal megállapodtunk, hogy a magyar kormány megbízottjai minél hamarabb Pozsonyba és Prágába utazzanak a gyártáshoz szükséges nyersanyagok (bányafa, kokszt, érc stb.) csereskereskedelem útján való beszerzése érdekében.

Az Iparügyi minisztérium pedig május 29-én a SZEB-nek részletesen bejelentette, milyen anyagok és honnan való behozatala szükséges a jóvátételi gyártások érdekében.

Május 29-én az I. csoport tárgyalásánál kitudódott, hogy az 1945. évi jóvátételi végösszegben még egy jelentékeny hiány mutatkozik, és hogy annak fedezésére a szovjet kártérítési osztály a két ajkai alumíniumüzemet és a székesfehérvári hengerművet igényli. Az a [sic!] Magyarországnak nélkülözhetetlen üzemek megmentése érdekében a miniszterelnök úr levélben fordult Vorosilov marsallhoz azzal a nyomatékos kéréssel, hogy az 1945. évi jóvátételi hiány fedezetére a Szovjetunió a már elszállított Tungstam gyár berendezésének értékét állítsa be. Forbáth tanácsossal pedig a késő délutáni órákban először Zirinov őrnagynál, azután az I. csoport vezetőjénél (Limarenko alezredesnél) huzamos tárgyalásban az ajkai művek meghagyása mellett érveltünk. Ezzel kapcsolatban azokról a gyári berendezésekről és iparcikkekről tárgyaltunk, melyek[et] a Tungstam ajánlat el nem fogadása esetében cserében felajánlhatnánk.

Tárgyalásainkat 30-án de. és este folytattuk. Érveléseink annyira meggyőzően hatottak, hogy a szovjet kártérítési osztály az ajkai alumíniumművek átadásáról lemondott. Hosszadalmas és még június 1-én is folytatott tárgyalásoknál végre sikerült az 1945. évre mutató hiányt áruszolgáltatások és gyárberendezések igénylése és felkínálása útján kb. 6 millió dollárról kb. 4 millióra, azután 2 millióra csökkenteni, végül teljesen eliminálni.

Amikor június 2-án már úgy látszott, hogy 2-3 napon belül az egyezmény aláírására kerül sor, akkor június 3-án — részünkre váratlanul — Zorin v[ezér]őrnagy Moszkvába repült.

Június 6-án este Rjabcsenko ezredes értem küldött, és közölte velem, hogy Moszkvából távbeszélőn értesítést kapott, mely szerint az 1945. évi jóvátételi összegben még mindig 1.003.500 USA dollár hiány mutatkozik. A szovjet kor-

25 L. a Külügyminisztérium 119/F. B. számú jegyzékét és annak mellékletét. MOL XIX-J-1-j SZU TÜK 31. d. IV-536/5. l.

mány nem akarja a már a teljesítőképesség határáig igénybevett magyar ipart újból megerhelni, ezért ajánlja, hogy a hiányzó összeget benzinnel, petróleummal és diesel-motorolajjal pótoljuk. Tölem 45 perc alatt pozitív választ vár, mert akkor Moszkvának jelentenie kell. Forbáth és Gombási olajkormánybiztos bevonásával a szovjet igénylés a kitűzött időben elintézésre nyert.

Június 7-én és 11-én az iparügyi miniszter jegyzéket küldött a SZEB-nek, melyben a jóvátétel teljesíthetősége érdekében a gyáraknak frontmegrendelésekkel való megerhelésének beszüntetését kérte; továbbá azt kérte, hogy most már végleg hagyják abba egyes gyárak hadiszákmánykénti leszerelését és anyagkészleteknek elszállítását.

Június 11-én Rjabcsenko ezredes átadta az aznap Moszkvából futárral érkezett Egyezmény eredeti szövegét és annak 5 mellékletét, az ehhez tartozó Részletezésekkel együtt.

A 18 oldalas anyagnak magyar nyelvre való fordítása az Ipar[ügyi] és a Külügyminisztérium fordítóit nagy feladat elé állította, mely szakadatlan éjjel-nappali munkát igényelt. A 11-én és 13-án megtartott közös megbeszéléseknél igyekeztek a csoportvezetők még egyes tételeken változást vagy enyhítést elérni. Ez alkalommal újból és újból a Tungsram gyár berendezésének a jóvátételbe való beszámítását hoztuk szóba, de eredményt nem lehetett elérni. Az ipari szállítások terén csak egyes gyárak leszerelési időpontjának elhalasztását és a havonta szállítandó mennyiségek megváltoztatását fogadták el. Lényeges eredményt csak a sertésszállításoknak értünk el, amennyiben a szovjet jóvátételi osztály hosszú viták és a földm[űvelésügyi] miniszter úr személyes közbenjárása után kenyérszállatok szállításától eltekintett.

Amikor 14-én reggel elrendeltetett, hogy az egész Egyezmény tisztázati példányai 15-én délig kész kell, hogy legyenek, az csak úgy volt végrehajtható, hogy az Ipar[ügyi] és Külügyminisztérium 16 fordítóját, gépírónőjét és 3 mérnököt írógépekkel együtt a szovjet jóvátételi osztály irodájába hoztam át, hol közös és valóban végkimerülésig menő munkában feladatunknak kitűzött időpontig tettünk eleget.

Június 15-én délben még egyszer a miniszterelnök úr megbízásában felkerestem Sztahurszkij altábornagyot a Tungsram gyárnak a jóvátételbe való beszámítása ügyében. De ez a lépés is hiábavalónak bizonyult.

Június 15-én este 10 órakor aláírta Vorosilov marsall és a magyar miniszterelnök úr az Egyezményt. Ez alkalommal megjegyezte a marsall úr, hogy reméli, hogy Magyarország és a Szovjetunió a jövőben örvedetesebb egyezményeket fog aláírni, mint a mai egyezményt. 16-án pedig a marsall a lakásában adott estebéden egyik pohárköszöntőjében annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy Magyarország újból fel fog virágozni, és erősebb, valamint boldogabb lesz, mint valaha.

A magyar kormány a jóvátétel teljesítésével nagy felelősséget vállalt magára, amiért a miniszterelnök úr 14-én Vorosilov marsallnak egy Aide Memoire-t adatott át, melyben a következőt megállapította, és kérte:

Először, hivatkozás a május 18-án átadott szóbeli jegyzékre, másodsor hivatkozás a május 26-án Sztahurszkij altábornagynak küldött szóbeli jegyzékre a leszerelt gyárakra vonatkozólag, harmadszor hivatkozás a május 29-én beküldött szóbeli jegyzékre az elszállított anyagokra nézve. Megállapítás, hogy a magyar kormány még a mai napig sem kapott választ ezekre a jegyzékekre, és figyelmeztetés, hogy az állam gazdasági helyzete nagyon kritikus.

Megállapítás, hogy a magyar kormány az egyezmény előírásával ilyenformán súlyos felelősséget vállal magára, ugyanakkor nagy bizalommal van a Szovjetunióval szemben, és reméli, hogy a Szovjetunió Magyarország jóvátételi nehézségét elismeri, és az ezáltal várható gazdasági krízisekben Magyarországnak segíteni fog. Nevezetesen, hogy a leszerelt és a jóvátételi jegyzékben nem szereplő gyárberendezéseket visszaadja, vagy ha az lehetetlen, akkor a jóvátételbe beszámítja. Ugyanazt a reményét fejezi ki az elszállított anyagokra nézve is, továbbá hogy a külföldi behozatalt elősegíti, és végül, hogy Magyarországot a jóvátételből kifolyólag ért krízisekben támogatni fogja.

Ennek a tájékoztató összefoglalásnak egy példányát a Külügyminisztérium, az összes mellékletekkel és jegyzőkönyvekkel együtt, mint történelmi okmányt őrzi. Ez az okmány tanúskodik majd az utókor előtt arról, hogy a magyar kormány Magyarország érdekeit szívósan és becsületesen védelmezte, és abban a szerencsétlen helyzetben, amibe a németek, valamint a nyilasok juttatták, minden lehetőséget megragadott, hogy a jóvátétel teljesítésével várható válságokon enyhítsen.

Budapest, 1945. június 17.

Pokorny [Hermann] s. k.
altábornagy, a Fegyverszüneti Bizottság elnöke

*MOL XIX-A-1-j. Miniszterelnökség. Általános iratok. 39. d. XXXV (2)
Sokszorosított másolat.*

2.

1945. június 20.

Forbáth Róbert jelentése Rákosi Máttyás számára a szovjet–magyar jóvátételi tárgyalásokról

Összefoglaló jelentés a jóvátételi tárgyalásokról

A fegyverszüneti szerződés 12. pontja értelmében köteleztük magunkat 300 millió dollár vagy annak megfelelő értékű ipari és mezőgazdasági termék fizetésére. Ebből 200 millió dollárt a Szovjetuniónak, 100 milliót pedig Csehszlovákiának és Jugoszláviának együtt vagyunk kötelesek fizetni.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság orosz részéről már április végén rendelkezésre értesítéseket kaptunk különböző acélárak jóvátételben szállítására. Mivel termelésünk előirányzatának szüksége volt az egész jóvátételi kötelezettség ismeretére, több ízben kértük a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy a teljes kért anyagot hozzánk eljuttassa. Május 15-én hivatalos jegyzék formájában átnyújtották jóvátételi követeléseiket 7 csoportra felosztva, amelyek közül az 1. csoport a gyári berendezéseket és az új gyártmányokat, a 2. csoport a vasút felszerelési anyagot, a 3. a hajókat, a 4. a fém- és vasárukat, az 5. búza- és magvakat, 6. állatokat, 7. pedig különféle mezőgazdasági terményeket foglalt magában. Az orosz bizottság kívánságára magyar részről minden csoport 1-1 tárgyaló megbízottat küld ki, amelyik szóbeli tárgyalások során a technikai és pénzügyi feltételeket fogja tisztázni. A magyar kormány a tárgyalások vezetésére következő megbízottakat rendelte ki: 1. csoport Forbáth Róbert Ip. Min. tanácsos, 2. csoport Tóth Béla Ip. Min. osztálytanácsos, 3. csoport Rostásky István KKM miniszteri tanácsos, 4. csoport Szele Mihály Ip. Min. miniszteri tanácsos, 5., 6. és 7. csoport Ujházy László Földm. Miniszteri titkár.

Orosz részről az 1. csoport vezetője: Limarenko alezredes, 2. csoport Titov alezredes, 3. csoport Bezrukov alezredes, 4. csoport Salasov alezredes, 5., 6. és 7. csoport Andrejev alezredes.

A tárgyaló csoportok vezetője magyar részről Pokorny altábornagy úr, a jóvátételi bizottság elnöke, míg orosz részről Zorin tábornok, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság gazdasági osztályának vezetője volt.

A tárgyalások május hó 19-én kezdődtek, és rövid megszakításokkal június hó 12-ig tartottak. A tárgyalásokon magyar részről állandóan jelen voltak egyes tár-

cák, valamint a Nemzeti Bank képviselői, továbbá esetenként a gyárak megbízottai és egyéb szakértők. A tárgyalásokról magyar és orosz jegyzőkönyveket vezettek.

A csoport felosztása aránytalan volt, amennyiben az 1. csoport magába foglalta a magyar ipar igen sok különböző ágait, és kiterjedt úgy teljesen leszerelendő gyári berendezésekre, mint pedig kész gyártmányokra. A többi csoport feladatai, bár anyagi terjedelmükben részben nagyobbak, irányukban ellenben egyöntetűek voltak. Ezért az 1. csoport vezetője az egyes letárgyalandó pontok részleteinek megvitatására az illető cégeket behívatta, és azok szakértői segítségével tárgyalta. Összességében az 1. csoport által képviselt érték 36.056.900, a 2. csoport 46.429.800, a 3. csoport 12.925.000, a 4. csoport 70.271.800, az 5., 6. és 7. együtt 9.048.000 volt. A tárgyalások a jegyzőkönyvekben részletesen megtalálhatók, miertis itten csak összefoglalólag térhetünk ki azok eredményére. Az 1. csoport tárgyalásai során a legnagyobb súlyt a már működő gyári berendezések, illetve teljes gyárak megmentésére fordította. Az alap elgondolás szerint az 1. csoport vezetője arra törekedett, hogy a meglévő gyárberendezéseket új gyári termelvényekkel pótolja.

Az orosz tárgyalók ezzel a kívánságunkkal szemben mindig arra hivatkoztak, hogy éppen a német–magyar csapatok által megszállt hatalmas területeken rombolások miatt semmiféle ipar nem maradt, miertis ragaszkodniok kell iparberendezéseink áttelepítéséhez, hogy önáluk minél hamarabb megindulhasson újra az ipari élet. Ennek ellenére sikerült igen sok engedményt és kedvező átalakítást elérnünk: elvi beleegyezésüket adták, hogy minden olyan felszerelt berendezési tárgyat, amit új gyártásból akár külföldről, akár belföldről tudunk nyújtani, pótlásként elfogadjanak. Továbbá nem zárkoztak el azelől sem, hogy egyes gyárak teljes leszerelése helyett a kívánt berendezési tárgyakat több gyárból elosztva bocsássuk rendelkezésükre. Továbbá sikerült számos gyártelepnél olyan kedvező leszerelési programot kikötni, amelynél a gyár üzemmenete nem szakad meg, hanem az elvitt gépek helyett a gyár új gyártásból regenerálódik, a meghagyott géppark helyett pedig az év végéig új gyártásból pótoljuk a követelő [sic!] szállításokat. Mindezekon felül sikerült néhány olyan követelést teljesen töröltetni, amelyek a magyar ipar számára különösen fájdalmasak lettek volna. Ilyenek voltak pl. az ajkai alumíniumgyár, az ajkai timföldgyár, a dorogi bánya erőtelepe, tatabányai erőtelep egy része, a győri vagongyár erőtelepe, a pécsi brikettgyár, a Csonka gépgyár, néhány textilgyár és még sok olyan tétel, amit a tárgyalások során, mint új követelést vetettek fel. Az első jegyzékben átadott követelés nem fedezte az első évi összeget, mert gyáraink csökkent kapacitás[a] miatt az első évben megkövetelt termelést nem tudtuk minden esetben vállalni. Végeredményben tehát, amint a mellékelt elfogadott listából kitűnik, a gyári berendezések elszállítása, bár az ország iparára nézve súlyos csapást jelentett, nem végzetesek. Sehol az ipart meg nem bénítják. A kerctek megma-

radásával regenerálódás lehetőségét nyújtják, az előidézett termelőkiesés pedig nem jelent elviselhetetlen károsodást. Előreláthatólag két-három év alatt teljesen sikerülni fog a hiányokat kiküszöbölni, és a leszerelésből adódó nehézségeket áthidalni, annál is inkább, mert a leszerelt gyárak és erőtelepek nagy része eddig még egyáltalában nem dolgozott, tehát az ipari életbe nem folyt be. Összességében leszerelendő gyárberendezések értéke cca. 10 millió dollár, ami az orosz jóvátételi összegnek 5 %-át teszi ki. Természetesen saját értékelésünk szerint ez többet jelent, mert hiszen a gyárberendezés, mint termelő eszköz, tőke értékénél többet jelent számunkra, ennek ellenére a veszteség elviselhető.

Az új gyári termelvények összege cca. 155 millió dollár, míg 35 milliót a mezőgazdaság teljesít. A jóvátétel ipari része nem egyenlően terheli az egész magyar ipart, amennyiben fő súlyával főleg a vas- és fémipart veszi igénybe, és pedig becslésem szerint jelenlegi kapacitásának 80 %-át. Különösen súlyosan terhel bennünket a vasút és hajó kérdés, mert hiszen saját közlekedési eszközállományunk annyira leromlott állapotban van, hogy ezen a téren saját szükségletünket kellene elsősorban fedezniük. Azon kívül vasban és fémekben, valamint egyéb elengedhetetlenül szükséges nyersanyagokban igen kedvezőtlen a helyzetünk. Ezért a jóvátételi szállítások az összességénél lényegesen nagyobb probléma elé állítják a magyar ipart.

Az áralakulásnál mutatkoztak igen jelentős eltérések. Visszanyúlva a jóvátételi tárgyalások legelejére, az első tervezet szerint az 1938-as belföldi árak lettek volna irányadók 3,42 \$ átszámítási kurzussal kalkulálva. Április végére a hajókérdés tárgyalásánál orosz részről álláspontot változtattak, és világgpiaci árak elfogadását kívánták. Többszöri tiltakozásunk ellenére ez volt a végleges megállapodás. Időközben a \$ átszámítási kurzust 5,15-ben állapították meg orosz részről. A május 19-én megkezdett végleges tárgyalások alkalmával pedig kijelentették, hogy őket kalkulációink egyáltalában nem érdeklik, hanem kérik, hogy az irodalmi világgpiaci 1938-as \$ árakat adjuk meg. Ezeket magyar részről, ahol felderíthetők voltak, meg is adtuk, egyébként pedig a legolcsóbb 1938-ra visszszámított belföldi kalkulációkat kértük be a cégektől, és azokat adtuk meg. A vasút és hajócsoport ármegadása után az orosz felek a beadott árajánlatokat mint magasakat visszautasították, minek utána a magyar részről a tárgyalások vezetői minisztertanácsi határozatot kértek, hogy az oroszok által felajánlott árakat általánosságban elfogadhatják-e. A csoportvezetőkhez ezek után az az utasítás ment, hogy ezen a téren ne támasszunk nehézségeket, hanem fogadjuk el a felajánlott árakat. Így végül minden csoport beérte az orosz tárgyalófelek árait. Egy együttes ülésen, amelyen Zorin tábornok és Pokorny altábornagy vezetésével valamennyi tárgyalócsoport-vezető részt vett,

véglegesen lerögzítették az árakat, és itt még sikerült az orosz megadásokkal szemben némi javítást kieszközölni.

Az ipari árakat megvizsgálva, tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy bár az árak valóban az általános magyar árszínvonalhoz képest alacsonyak, mégis reálisnak mondhatóak, tehát nem dömping árak, hanem egyes kirívó esetektől eltekintve valóban világgpiaci árak. Néhány tételnél, pl. olajtermékeknél az elért árak jóval magasabbak a szokott világgpiaci áraknál. Azon kívül tekintetbe kell még venni, hogy 4-5 év múlva a kikötött árak még igen kedvezőek lehetnek az akkori árszínvonalhoz képest. Vonatkozik ez különösen acél- és fémárukra. A jelenlegi helyzetben pénzügyi téren is elviselhetetlen problémát fog okozni a jóvátétel. Így a leszerelés, mint az új szállítások finanszírozása teljesen az állam feladata. Mindkettőnek megindításához egy nagy arányú szervezet létesítésére van szükség, amelynek költsége az effektív tárgyi költségeken felül terheli az államháztartást. Hozzávetőlegesen 20 milliárd pengő az az összeg, amit csak ebben az évben kell folyósítani, hogy a jóvátételi gépezetet megfelelő sikerrel működésben tartsuk. Emellett még feltétlenül el kell látnunk a közvetve kapcsolódó iparokat is pénzzel, továbbá az iparvállalatok újjáépítési programját, ami minimálisan 5 milliárd pengőt fog igényelni, szintén finanszírozni kell.²⁶

A jóvátétel végrehajtásának technikai kérdései is eddig ismeretlen nehézségű követelmények elé állítanak bennünket. Iparunk termelőképessége ismert tényezők miatt a békebelinek szerény hányadosára csökkent. Bár durva becslés szerint a háborús károk csak cca. 30 %-os pusztítást végeztek az iparban, a valóságos kapacitás-kiesés ennél lényegesen nagyobb. Egyes kulcsiparágak benuványa, fontos nyersanyagok teljes hiánya, munkáskérdések, de főleg az összeköttetés és közlekedés katasztrofális állapota termelőképességünket rendkívüli mértékben csökkenti. Továbbá iparunk szervezetlensége, az egységes szellem hiánya, a jó képességű vezetők csekély száma szintén nagy mértékben gátolják a kibontakozást. Ha a jóvátételi teljesítést eredményesen akarjuk megoldani, akkor új szervezési formákra, az erőnk nagyobb fokú összefogására van szükség, ezért már most felvetődik a kérdés, hogy úgy anyaggazdálkodási téren, mint munkaerőgazdálkodás szempontjából nem volna-e indokolt a végrehajtást olyan módon egységesíteni, hogy a végrehajtó felelős személy egy minden eddiginél messzemenőbb intézkedési jogot és hatáskört kapna. A leszerelendő gyárberendezések nemzetgazdaságilag célszerűbb el-

26 Az 1,5 milliárd pengő értékű iparindítási hitelakcióra és a jóvátételi előlegekre l.: *György Ernő*: Az ipari hitellellátás. In: *Ipari újjáépítésünk*. Fórum, Bp., 1947. 108–115. p.; valamint *Berend T. Iván*: Újjáépítés és a nagytöke elleni harc Magyarországon 1945–1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1962.

osztása érdekében a vállalatokat közös teherviselésre kellene irányítani, esetleg kényszeríteni. Ebből adódóan a magántulajdon elve esetleg olyan csorbát szenvedhetne, amelynek horderejét már most kellene tisztázni.²⁷

A jóvátétellel kapcsolatosan a szállítási kérdés is pillanatnyilag megoldhatatlannak látszik. Ha tekintetbe vesszük, hogy pusztán az Oroszország felé irányuló termékek cca. 30.000 vagonot szükségelnek, továbbá hogy a végrehajtáshoz szén és egyéb forgalomban több mint 100.000 vagon szükséges csak ebben az évben, akkor felmérhetjük a kérdés súlyát. Orosz részről ugyan ígéretet kaptunk, hogy szállítóeszközök kölcsönzésével a kiszállításban segítségünkre lesznek, de ez főleg hajókban fog történni, és kizárólag készáru kiszállítására vonatkozik. Még ha az orosz parancsnokság egészen felszabadítaná belföldi vasútforgalmunkat, sem tudnánk a jóvátételi szállítóeszköz szükségletet kielégíteni. Ezért a kormánynak mindent el kell követni, hogy az orosz és angolszász megszállás alatti területeken lévő vagonjainkat visszakaphassuk. Nemcsak a jóvátétel, de egész jövőendő életünk függ ennek a jogos kérésnek eredményes keresztülvitelétől.

Nem szabad megfélemedeznünk, hogy nyersanyag és segédanyag ellátásunk nagy mértékben külföldtől függ. Az import legsürgősebb megszervezése, a szükséges kompenzációs eszközök előteremtése, a hitelkapcsolatok kiépítése szintén olyan kormányfeladatok, amelyek megoldása a jóvátétel teljesítésének egyik előfeltétele.

Nem hallgathatjuk el, hogy az egész szállítás egyik legsúlyosabb kérdése a terminusok kötelező betartása. Már ebben a hónapban nagy mértékű szállításokat kellene eszközölnünk, melyekre természetesen nincs kilátás. Igen súlyos felelősséget vállalt a kormányzat, amikor az 5 %-os havi büntetéspénzt elfogadta. Orosz részről a szállításokat minden elképzelhető eszközzel sürgetik, és ezért minden intézkedést, minden elhatározást a legsürgősebben kell meghozni, és a leggyorsabban végrehajtani.

Budapest, 1945. június 20.

Politikatörténeti Intézet Levéltára, 274. f. 12/202. ö. e. Géppel írt tisztázat. Forbáth Róbert a dokumentumot saját kezű aláírással ellátott kísérelőlevéllel 1945. július 6-án küldte el Rákosi Mátyásnak.

27 Erre csak a Jóvátételi Hivatal 1946 februári létrehozásával került sor. L.: *Pető Iván: A jóvátétel irányítása 1945–1948.* In: *Új Magyar Közponi Levéltár Közleményei.* Bp., 1982. Szerk.: Káposztás István. 133–134. p.

